

PENTATONİK MÜZİK ve DÜNYA MÜZİĞİNE ETKİLERİ

Ülkü ÖZGÜR*

ÖZET

Pentatonik dizi ilk kez Çin'de, bir ses üzerine tam beşliler çıkılarak elde edilen oniki kromatik sestem ilk beşinin sıralanmasıyla oluşmuştur. Yapılan araştırmalar bu dizinin Çin'e komşu ülkelerin yanı sıra diğer ülkelerin de müziğini etkilediğini ve bu ülkelerin halk müziğinde temel dizi işlevini üstlendiğini ortaya koymaktadır. Pentatonik müziğe diğer ülkelerde olduğu gibi Türk müzik eğitimi programlarında da yer verilmesi, Dünya müziğini daha iyi tanımamıza ve müzik yaşamımızda kullanmamıza olanak sağlayacaktır.

Anahtar Kelimeler: Pentatonik dizi, müzik.

ABSTRACT

Pentatonic scale was found by the China, and were constituted by using the first five tones of the twelve tones constructed by the ascending five intervals on a tone. Researches show that this scale effects the music of the other countries beside the neighbours of China and undertakes the basic scale function in the folk musics of these countries. Pentatonic music in music education programmes in Turkey as in other countries will enable us to learn more about world music and to use it in our music life.

Key Words: Pentatonic scale, music.

---

* Doç.; G. Ü. Eğitim Fakültesi, G.S.E. Bölümü Müzik Eğitimi ABD Öğretim Üyesi

Dizi, bir müzik sistemine temel olan belirli perdelerdeki seslerin sıralanmasıyla oluşur. İnsanlar söylediği şarkılarda ve çaldığı ezgilerdeki seslerin, belli matematiksel bağıntıların ortaya koyduğu ses dizilerinden oluştuğunu yüzyıllar sonra fark edebilmişlerdir. İlkel uygarlıklarda, biri gerilimi diğeri gevşemeyi simgeleyen iki perdeli (bitonik) dizilerin yerini günümüzde çeşitli diziler almıştır.¹ Bilinen en eski dizilerden biri de “pentatonik” dizidir.

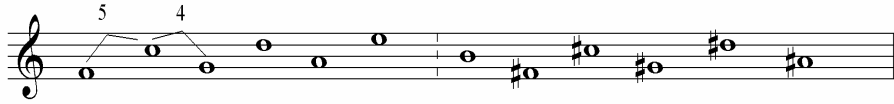
Pentatonik Dizi

Yunanca; Penta =beş; tonik=ses; Pentatonik dizi: Kelime anlamı ile beş sestən oluşan dizidir ve bir sekizli içindeki belli beş sesin kullanılmasıyla oluşur.

Pentatonik müziğin Çin’de oluşup geliştiği daha sonra tüm dünyada yaygınlaştığı bilinmektedir. Araştırmalar, 4000 yıllık bir geçmişe dayanan Çin müziğine saray ve tapınaklarda önemle yer verildiğini ve imparatorun buyruğuna göre kurumlaştığını göstermektedir. Yerle gök arasındaki uyumu yansıtması gereğine inanılan müziğin amacı, halkı eğitmek, onlara iyi duygular aşılamaktı. İnsan yaşamındaki en önemli yer, törenlere ve müziğe ayrılmıştı. Ünlü Çin bilgini Confucius’un (Kung Fu Tseu, M.Ö. 551_478), müziğin olumlu etkisinden yararlanıp eğitim aracı olarak kullanılmasına önem verdiği, bu amaçla eski ezgileri toplayıp birleştirdiği ve yeni ezgiler ürettiği bilinmektedir.²

Pentatonik dizi günümüzün kromatik dizisine benzeyen 12 ses dizisine dayandırılarak elde edilmiştir. Çin müziğinde kullanılan bu sesler, bir ses üzerine tam beşlilerle çıkılarak oniki sesin elde edilmesiyle oluşturulmuştur. Örneğin, fa sesi temel alınarak çıkıcı tam beşlilerle oniki ses bulunduğu aşağıdaki sıralama oluşacaktır. Beşli adımların ikinci sesleri bir oktav aşağıdan düşünülerek çıkıcı beşli ve inici dörtlülerin oluşturduğu oniki ses elde edilmiştir.

Örnek 1

¹ Ülku Özgür, Salih Aydoğan; *Müziksel İşitme Okuma*, Sözkesen Matbaası. Ankara, 1999, s: 64.

² Cavidan Selanik; *Müziğin Tarihsel Serüveni*, Doruk yayıncılık, Ankara, 1996, s: 7.

Bu sesler günün belirli saatleriyle aylara bağlıdır. Bu nedenle kutsal ezgiler yıl boyunca, aydan aya yarımşar ses yükselerek söylenirdi.³ Bu seslerin ilk beşi alınarak ses yüksekliklerine göre yazılmış ve pentatonik dizi elde edilmiştir. Çin’de ilk teorici kabul edilen Lyng Lun isimli bilgin M.Ö. 2500 yıllarında Çin müziğinin beş notasını düzenlemiştir.

Örnek 2

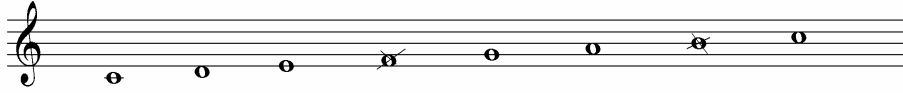

Çin müziğinde kullanılan seslere yasa anlamına gelen Liu adı verilmiştir. Dizideki nota adları (Kong,Çang, Kyo, Tchi, Yu...) sosyal sınıflar, devlet işleri vb. ile ilgiliydi. Daha sonraları Yunan diline göre adlandırılmıştır.⁴ Bu beş sesin birincisi Kuzey’i, Arzıdilek gezegenini, ağacı ve renklerden siyahı; ikincisi, Doğu’yu, Erendiz gezegenini, suyu ve moru; üçüncüsü ortayı, Sekendiz gezegenini, Dünyayı ve yeşili; dördüncüsü Batı’yı, Çulpan gezegenini, madeni ve beyazı; beşincisi Güney’i, Sakıt gezegenini, ateşi ve kırmızıyı gösterir.⁵

Pentatonik dizinin belli bir sestem başlama zorunluluğu olmadığından herhangi bir sesin üzerine tam beşlilerle çıkılarak bu dizi elde edilebilir. Dikkat edildiğinde oluşturulan bu dizide yarım sesin bulunmadığı, üç tane B3'lünün ya da iki tane k3'lünün art arda gelmediği görülmektedir. Dolayısıyla ezgilerde +4 aralığının yokluğu hemen fark edileceğinden pentatonik ezgiler kolaylıkla tanınabilir.

Pentatonik dizi oluşturmak için bir majör dizinin yarım seslerini (4. ve 7. dereceleri) diziden çıkartmak yeterlidir.

Örnek 3

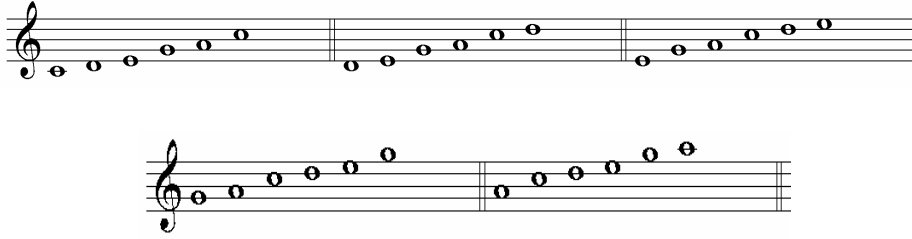
³ Curt Sachs; *Kısa Dünya Musikisi Tarihi*. Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1965 S. 17.

⁴ A.g.e., 1996, S: 7.

⁵ A.g.e., 1965, S: 17.

Pentatonik dizide seslerin belli görevleri, yönleri, ya da zorunlu bağlantıları yoktur. Tonal sistemde olduğu gibi seslerin duruculuk-yürüyücülük işlevleri olmadığından, her ses birbirinden bağımsız olarak hareket eder ve dizi çevrimleriyle de kullanılarak ezgiler oluşturulur.

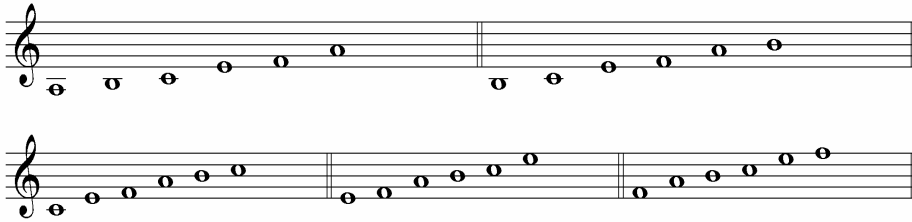
Örnek 4 Do Pentatonik dizi ve çevrimleri

Günümüzde ise yukarıdaki ilk dizide B3'lü olan ilk aralık majör karakter taşıdığından majör pentatonik, üçüncü ve beşinci dizide k3'lü olan ilk aralık minör karakter taşıdığı düşünülerek minör pentatonik dizi olarak adlandırılmaktadır.⁶

Çin müziğinde önceleri çok az kullanılan yarım sesler zamanla sıkça kullanılmaya başlanmıştır. Böylece yarım sesi olan ve olmayan pentatonik diziler oluşmuştur (Anhemitonik pentatonik = yarım sesi olmayan; hemitonik pentatonik = yarım sesi olan pentatonik dizi).

Örnek 5 Yarım Sesli Pentatonik Dizi ve Çevrimleri

Yarım sesli pentatonik dizi de çevrimleriyle kullanılmıştır. Bu dizinin B2, k2, B3 aralıklardan oluştuğu ve tüm çevrimlerinde art arda gelen iki ses arasında k3 aralığının yokluğu fark edilmektedir. İlk dizideki birinci ile üçüncü ses arasında k3'lü aralık minör etki taşıdığı, üçüncü ve beşinci dizide

⁶ M.A. Ghezzeo; *Solfège Ear Training, Rhythm, Dictation and Music Theory*. The University of Alabama Press. 1990, S. 215.

B3'lü olan ilk iki ses majör etki taşıdığı düşünülerek majör pentatonik dizi olarak adlandırılmaktadır.

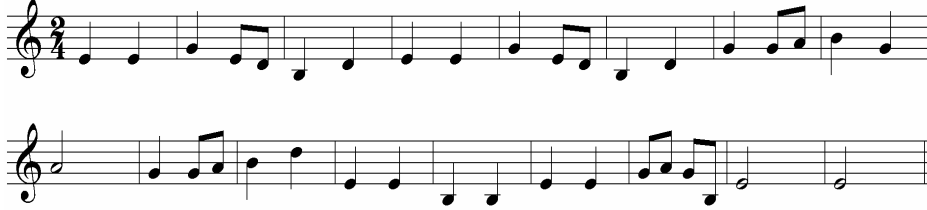
Pentatonik Müziğin Dünya Müziğine Etkileri

Çin müziği sadece komşu ülkelerin değil yeryüzündeki birçok ülkenin müziğini etkilemiştir. Uzak Doğu Ülkelerinde, Balkanlarda, Afrika'nın çeşitli bölgelerinde ve birçok Avrupa ülkesinde pentatonik dizide yazılmış şarkılara rastlanmaktadır.

Örnek 6⁷ Bulgar Halk Şarkısı

Örnek 7⁷ Moğol Halk Şarkısı

Örnek 8⁸ Güney Amerika halk şarkısı

⁷ Paraşkev Hacıev; *Temel Müzik Teorisi*, Pan Yayıncılık, 1996, s. 154.

⁸ W. Baier ve diğerleri, *Spielplane 7 / 10*. Ernst Klett Verlag, 1997 Stuttgart, S: 85.

Bu bulgular bize Pentatonik dizinin birçok ulusun halk şarkılarında temel dizi işlevini gördüğünü göstermektedir.

Pentatonik diziden yararlanan 20. yüzyıl bestecilerinden Strawinsky, Bartok, Debussy ve Carl Off örnek olarak gösterilebilir.

Örnek 9⁹ Bela Bartok

Allegro ♩ = 140

Piano *f*

Türk bestecileri de bu diziden yararlanmışlardır. Örneğin A. Adnan Saygun'un yapıtlarında, müziksel okuma (solfej) için yazdığı okuma parçalarında pentatonik diziden yararlanmıştır.

Günümüzde ise daha çok Caz Müziğinde, özellikle doğaçlamada pentatonik dizilerden yararlandığı görülmektedir.

---

⁹ Bela Bartok, *Mikrokosmos 3*. Boosey & Hawkes, 1987, S. 26.

birbiri ile ilişkilendirebilen öğrenci, hangi müzik türü içinde olursa olsun bu dizide yazılmış yapıtları ya da bu dizinin etkilerini kolaylıkla ayırt edebilecektir.

Fazla geniş olmayan ses sınırlarıyla, her sesin birbirinden bağımsız hareket edebilmesiyle ve çevrimleriyle pentatonik dizi çocuk şarkıları oluşturulmasına geniş olanaklar sağlamaktadır.

Ayrıca besteci adaylarının evrensel müzik sanatına daha geniş bir açıdan bakmalarını sağlayacak, çalışmalarının yeni anlatım zenginlikleri kazanmasına katkı yapacaktır.

KAYNAKLAR

1. Baier, W. ve diğerleri: **Spielplane 7 / 10**. Ernst Klett Verlag. 1997 Stuttgart. S:85.
2. Bartok, B.: **Mikrokosmos 3**. Boosey&Hawkes. 1987. S:26.
3. Ghezzeo, M.A.: **Solfège Ear Training, Rhythm, Dictation and Music Theory**. The University of Alabama Press, 1990, S:215.
4. Hacıev, P.: **Temel Müzik Teorisi**. Pan Yayıncılık. 1996. S:154.
5. Özgür, Ü. Aydoğan, S.: **Müziksel İşitme Okuma**. Sözkese Matbaası, Ankara, 1999, S. 64.
6. Sachs, C.: **Kısa Dünya Musikisi Tarihi**. Milli Eğitim Basımevi. İstanbul, 1965. S:17.
7. Selanik, C.: **Müziğin Tarihsel Serüveni**. Doruk yayıncılık, Ankara, 1996, S. 7.
8. **World Famous Real Book** , Volume 1. S 161.